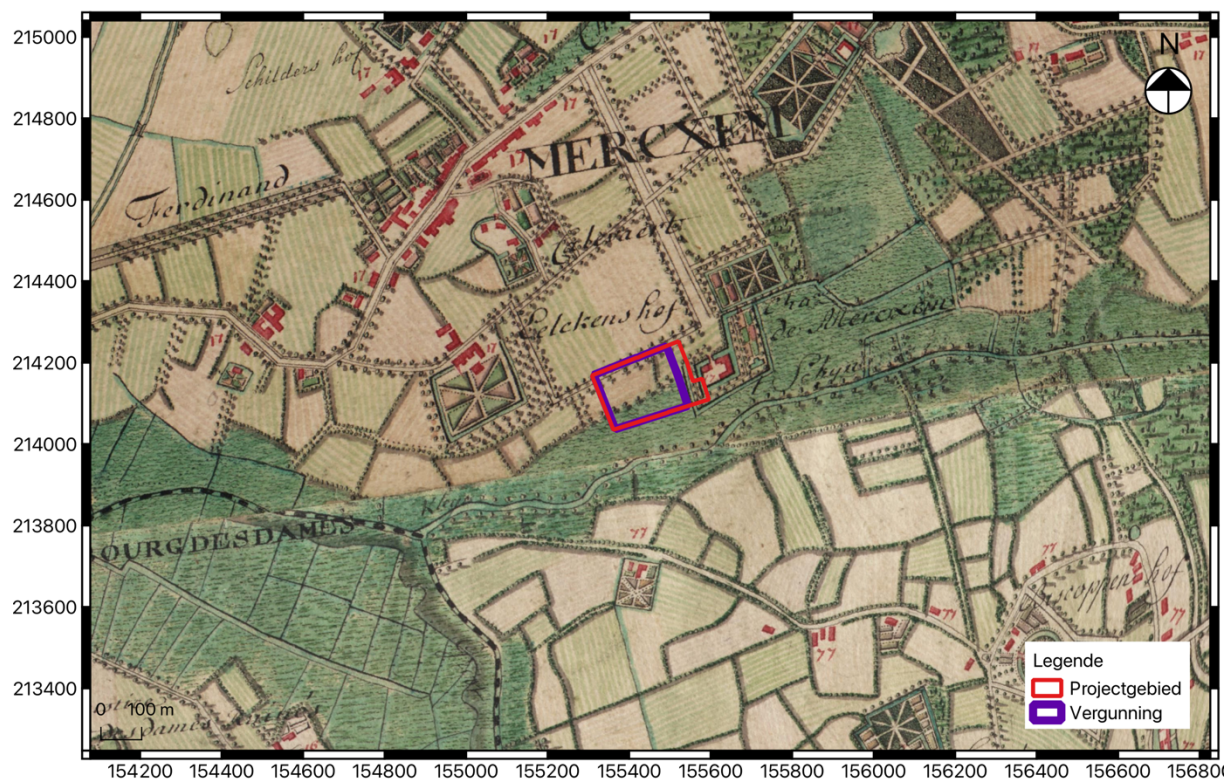

Archeologienota: De geplande ontwikkeling aan de Vaartkaai te Antwerpen

Annelies Fonteyn

Colofon

Archeologienota: De geplande ontwikkeling aan de Vaartkaai te Antwerpen
--

Projectleiding:	Annelies De Raymaeker & Vanessa Vander Ginst
Erkend archeoloog:	Annelies De Raymaeker
Auteurs:	Annelies De Raymaeker, Annelies Fonteyn
Foto's en tekeningen:	Studiebureau Archeologie bv (tenzij anders vermeld)

Op alle teksten, foto's en tekeningen geldt een auteursrecht. Zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Studiebureau Archeologie bv mag niets uit deze uitgave worden vermenigvuldigd, bewerkt en/of openbaar gemaakt, hetzij door middel van webpublicatie, druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook.

Studiebureau Archeologie bv
Bietenweg 20
3300 Tienen
www.studiebureau-archeologie.be
info@studiebureau-archeologie.be
tel: 0474/58.77.85
fax: 016/77.05.41

©2025, Studiebureau Archeologie bv

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek	1
1.1 Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1 Administratieve gegevens	1
1.1.2 Archeologische voorkennis	3
1.1.3 Onderzoeksopdracht	5
1.1.4 Beschrijving geplande werken	6
1.1.5 Werkwijze	11
1.2 Assessmentrapport	13
1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied	13
1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied	17
1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied	23
1.2.4 Archeologische verwachting (datering en interpretatie) van het onderzochte gebied	25
1.2.5 Synthese	25
Hoofdstuk 2 Programma van maatregelen	27
2.1 Administratieve gegevens	27
2.2 Gemotiveerd advies	29
2.3 Programma van maatregelen	30
Bibliografie	31

Hoofdstuk 1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode:	2025 A 302
Aanleiding:	De opgemaakte archeologienota kadert in een geplande omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen met in totaal een kadastraal oppervlakte van ca. 35.488 m ² en een vergunningsgebied van ca. 28.560 m ² . Daarmee valt de vergunningsaanvraag binnen de aanvragen waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen 5.000 m ² of meer bedraagt (Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Onroerenderfgoedbesluit van 16 mei 2014 en de Code van Goede Praktijk).
Erkend archeoloog:	Annelies Fonteyn OE/ERK/Archeoloog/2025/00001 Studiebureau Archeologie bv OE/ERK/Archeoloog/2015/00002
Locatie:	Antwerpen, Vaartkaai (Fig. 1.1 en Fig. 1.2) Bounding box: punt 1: x = 155 308, y = 214 035 punt 2: x = 155 595, y = 214 252 Antwerpen, afd. 40, Merksem, afd. 2, sectie C, percelen 269G7, 263/2B, 263V, 269M6 en 269H7 (Fig. 1.3)
Relevante termen:	Bureauonderzoek, Kempen, industriegebied, bodemsanering
Bebouwde zones:	Het vergunningsgebied is bijna volledig bebouwd en verhard.

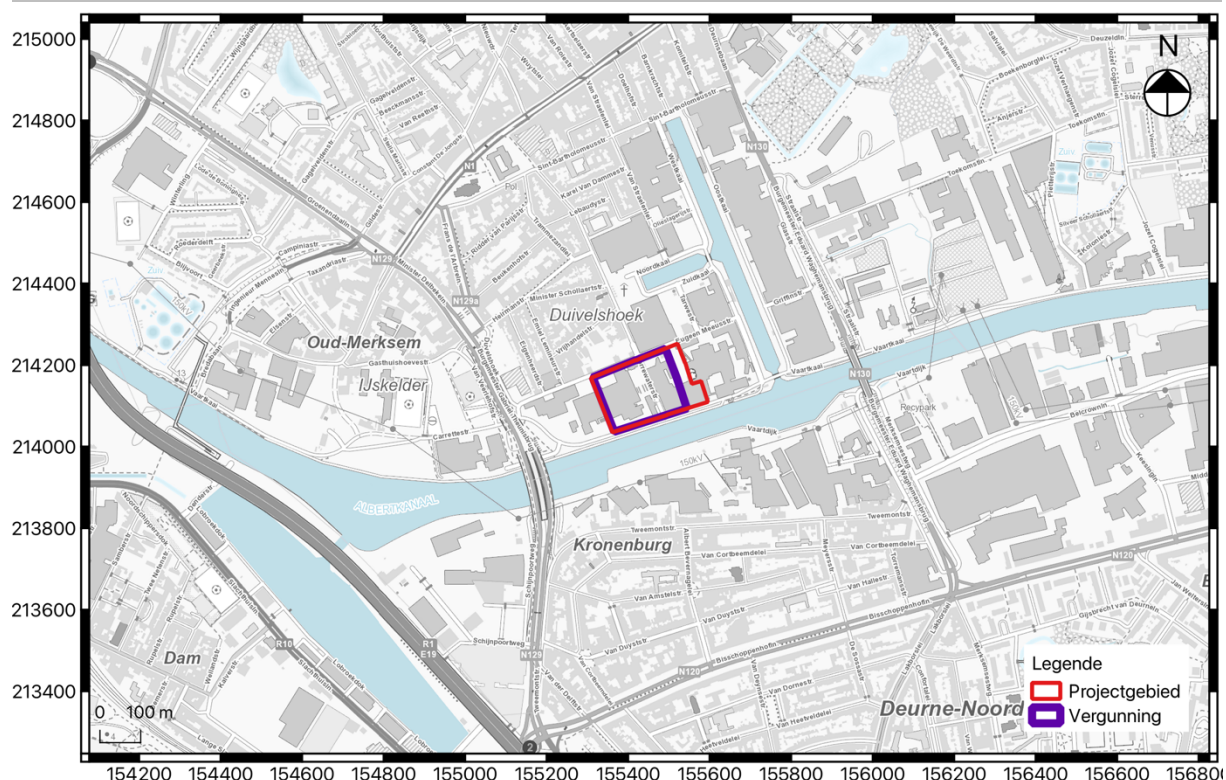

Fig. 1.1: Uittreksel van de topografische kaart met situering van het project- en vergunningsgebied.

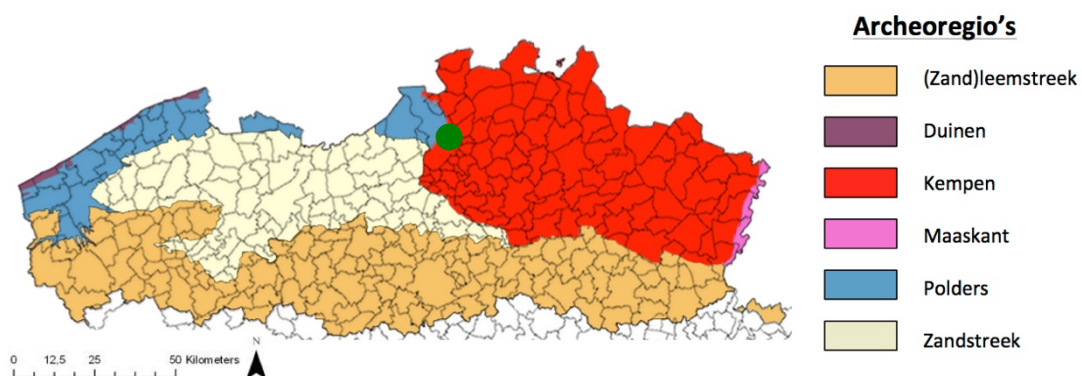

Fig. 1.2: Situering van het projectgebied binnen de verschillende Vlaamse archeoregio's.¹

¹ <https://onderzoeksbilans.onroerendergoed.be/onderzoeksbilans/archeologie>

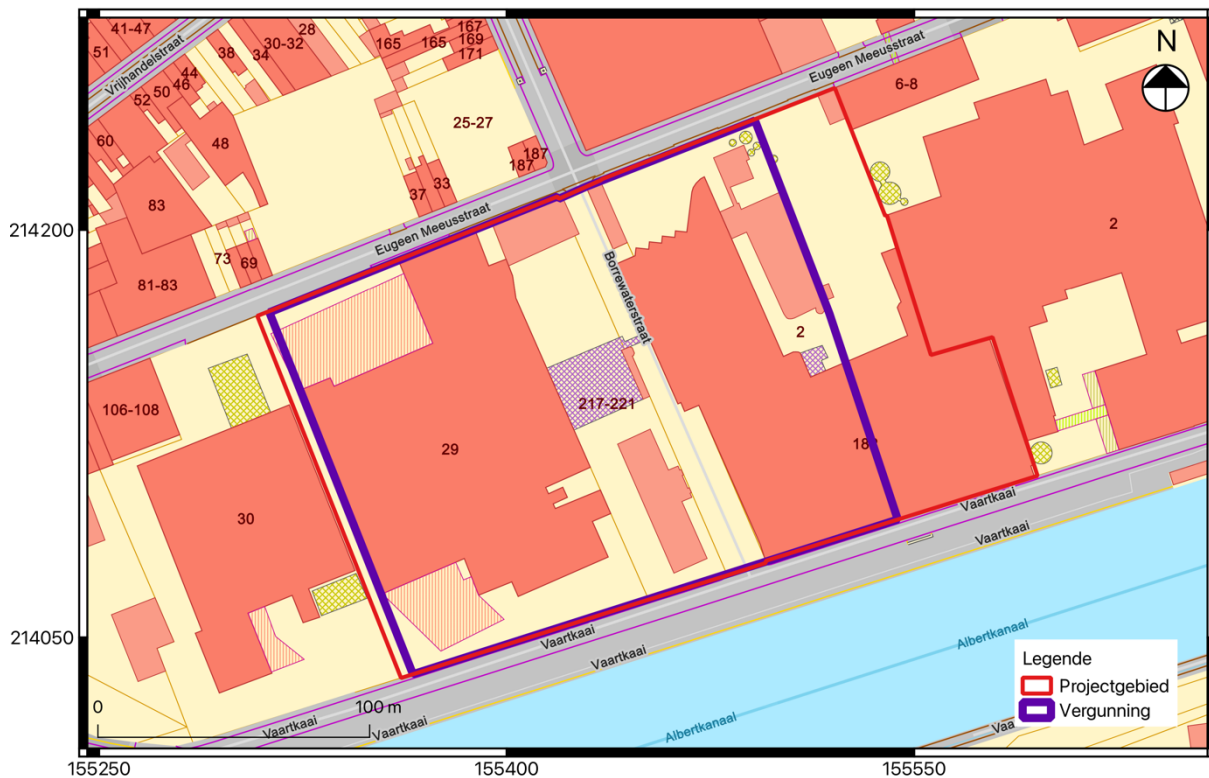

Fig. 1.3: Uittreksel van het kadasterplan met situering van het project- en vergunningsgebied.

1.1.2 Archeologische voorkennis

Binnen het projectgebied bevindt zich vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 2019 (ID 98785). Het gaat om de Fabriek van N. V. Union die werd opgericht in 1896 als eerste van vele margarinefabrieken in Merksem.² Het bouwhistorisch onderzoeksbureau Archivaria stelde in 2022 een rapport op van de site.³ De eerste fabrieksgebouwen op deze site dateren uit 1895 en bestonden uit een cluster van lage bebouwing op de zuidwesthoek van het huidige terrein. Na de originele opbouwfase van 1895 volgden in de daaropvolgende loop der jaren verschillende uitbreidingen op de site, extra gebouwen werden bijgebouwd en bestaande aangepast om te kunnen beantwoorden aan de schaalvergroting van de productie en de modernisering van het productieproces. Ook van al deze uitbreidingen blijft heden niets meer over. Bij een grote modernisering door vernieuwde inzichten in de chemie werd vlak na WO I alle originele machinerie vervangen, waardoor ook van de oorspronkelijke laat 19^e-eeuwse installaties niets meer bewaard bleef. Daarbij werd ook de typische 19^e-eeuwse stoommachine verwijderd om vervangen te worden door aandrijving met elektriciteit. Ook de kasseiverhardingen met spoorrails die zorgden voor het vervoer op de site zijn inmiddels verdwenen. Tijdens het interbellum werden nog twee volumes met onbekende functie langs de Vaartkaai toegevoegd rond 1923, vervolgens werd in 1929 nog een raffinaderij bijgebouwd aan de loodsen, samen met een ketelhuis bij de fabrieksschouw. Deze constructies werden inmiddels ook reeds afgebroken. In de periode 1926-1929 werden vervolgens een groot deel van de originele fabrieksgebouwen langs de Vaartkaai afgebroken om plaats te maken voor een nieuwe productiehal, die heden nog aanwezig is. Uit deze periode dateren heden nog de structuur met karakteristieke industriële sheddaken als overkapping,

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/98785>.

³ De Caluwé & Janssens 2022.

waarbij nog gebruik gemaakt werd van klinknagels voor de spantjes in plaats van bouten. Ook de vloer van dals d'usine dateert vermoedelijk nog uit deze periode. De volledige huidige machinerie in deze productiehal is echter zeer recent, van de interbellumuitrusting is niets bewaard gebleven, op een hijsbrug na die over de gehele lengte van de hal net onder het dak kan verrollen. Opvallend in dit gebouw is dat er naast de open hal een afwijkende structuur aanwezig is, bestaande uit een grid van ronde gietijzeren kolommen met stalen liggers en troggewelfjes. Hoewel deze structuur niet op oud planmateriaal kan teruggevonden worden, kan toch aan de hand van oud fotomateriaal uit 1913 herkend worden dat dit een oudere structuur is dan de productiehal uit 1929, en men deze bij de bouw van de nieuwe hal in het interbellum heeft laten staan en hergebruikt. Troggewelfjes en gietijzeren kolommen zijn namelijk typisch 19^e-eeuwse elementen, deze zou men tegen 1929 niet meer gebruiken, tegen dan werden betonconstructies eerder courant toegepast. Er kan dus gesteld worden dat deze constructie naast de aanzet van de fabrieksschouw de enige elementen op de site zijn die uit de originele bebouwing van 1895 bewaard gebleven zijn. Ook in 1929, of vlak daarvoor, kreeg de centrale traphal van het bureaugebouw een grondige verbouwing. Hierbij kwam een uitzonderlijke art deco interieur tot stand. Hiervan blijft heden na afbraak van de bureauvleugel in 1973 echter enkel nog één van de glas-in-loodramen bewaard. Op een plan uit 1929 is te zien dat een van de gebouwen met onbekende functie langs de Vaartkaai vervangen werd door een loods. Deze loods heeft op een plan uit 1942 pas de contouren van de huidige loods, waardoor kan aangenomen worden dat dit gebouw tussen 1929 en 1942 tot stand kwam, en is heden nog steeds aanwezig als de westelijke helft van vleugel C. In 1942 werd het gebouw aan de Vaartkaai ten oosten hiervan ook afgebroken en vervangen door de huidige loods. De hele structuur dateert nog uit deze opbouwperiode, de binnenindeling is wel door de jaren heen nog veranderd en aangevuld geweest. Verder kwam ook de gehele lage gevel langs de Vaartkaai voor deze loods tijdens deze periode tot stand. In tussentijd is deze gevel echter door de jaren heen zodanig veel aangepast door het wijzigen van gevelopeningen, dat het originele uitzicht amper nog herkenbaar is. Net na WO II vinden er grootschalige wijzigingen plaats op de site. Enerzijds wordt een door de oorlog zwaar beschadigde hangar naast de fabrieksschouw afgebroken. In de plaats kwam een kleiner modernistisch volume met afgeronde hoek. Deze kreeg in 1965 echter als uitbreiding een extra bouwlaag bovenop het dak. Langs de binnenkoer en Borrewaterstraat werd tegelijkertijd de laatste bewaarde originele bebouwing uit 1895 afgebroken en vervangen door een nieuwe L-vormige vleugel. De gevels hebben zo goed als volledig hun modernistische uitzicht behouden. Vanbinnen blijft er nagenoeg niets meer over uit de modernistische periode. De gehele interieurindeling van de vleugels ondergingen verschillende ingrijpende wijzigingen qua indeling, waarbij ook alle afwerkingslagen en interieurelementen vernieuwd werden. In de jaren 1970 worden uitbreidingen gemaakt op de nog vrije stukken open ruimte. Verder werd het bureaugebouw uit 1908-1913, met de fraaie art-decotraphal uit 1929, volledig afgebroken, net zoals het grootste deel van de aanliggende hangars uit 1904-1908, waarbij de huidige enorme tweede productiehal in 1974 tot stand kwam ter vervanging.⁴

Samengevat stelde het onderzoek van Archivaria vast dat vooral de elementen die uit de originele bouwphase van 1895 dateren een historische waarde hebben. Elementen die uit de decennia daarop dateren hebben reeds een beperktere historische waarde gezien de vrij beperkte ouderdom ervan, en van de elementen die vanaf het laatste derde van de 20^e eeuw dateren en in deze studie als 'recent' aangeduid werden kan gesteld worden dat ze gezien hun zeer jonge opbouw geen historische waarde hebben en in verschillende gevallen zelfs storend waren voor de bestaande erfgoedwaarden op de site. **Er moet vastgesteld worden dat er heden amper nog elementen bewaard zijn uit de historische waardevolle periodes door het intensieve gebruik van de site en de talrijke modernisering.**⁵

⁴ De Caluwé & Janssens 2022, 181-189.

⁵ De Caluwé & Janssens 2022, 185-189

1.1.3 Onderzoeksopdracht

Het archeologisch vooronderzoek beoogt vast te stellen of er een archeologische site aanwezig is op een terrein, wat de karakteristieken en de bewaringstoestand van deze site zijn, wat haar relatie is met het landschap, welke waarde ze heeft, en hoe ermee moet omgegaan worden in het kader van bodemingrepen.

De Code Goede Praktijk draagt een aantal mogelijke fasen aan, opgedeeld in prospectie zonder ingreep in de bodem (bureaustudie, landschappelijk bodemonderzoek, geofysisch onderzoek, veldkartering) en prospectie met ingreep in de bodem (verkennend archeologisch booronderzoek, waarderend archeologisch booronderzoek, proefsleuven en proefputten, proefputten in functie van steentijd artefactensites). Na voltooiing van elke fase in het vooronderzoek wordt afgewogen of verder vooronderzoek noodzakelijk is en wat de aard van dat vooronderzoek is. Na iedere fase in het vooronderzoek volgt verder vooronderzoek, zonder ingreep in de bodem of met ingreep in de bodem, indien op basis van de reeds uitgevoerde fase(s) van het vooronderzoek onvoldoende informatie gegenereerd is om:

- De hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende te staven.
- Een gemotiveerde uitspraak te doen over het al dan niet moeten nemen van maatregelen.
- Een plan van aanpak voor een archeologische opgraving op te maken.
- Een plan van aanpak voor een behoud in situ op te maken.

De keuze van de methode voor verder vooronderzoek wordt gebaseerd op de volgende vier criteria, aangezien het doel van een archeologisch vooronderzoek immers is om met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bovenstaande informatie te kunnen leveren:

- Is het mogelijk deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het nuttig deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het overdreven schadelijk voor het bodemarchief deze methode toe te passen op dit terrein?
- Is het noodzakelijk deze methode toe te passen op dit terrein (kosten-batenanalyse)?

Vraagstelling:

- Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?
- Zijn er archeologisch relevante sites aanwezig?
- Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?
- Moeten er bijkomende maatregelen genomen worden omwille van eventuele aanwezige sites?
- Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.
- Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

Randvoorwaarden:

Niet van toepassing

1.1.4 Beschrijving geplande werken

Om de verstoring van de bodem correct te kunnen inschatten, geeft deze subparagraaf een beschrijving van de huidige terreinsituatie en de geplande bodemingrepen van de initiatiefnemer.⁶

Huidige situatie

Het projectgebied beslaat gedeeltelijk het bedrijventerrein van AAK in het oosten en AVEVE in het westen. Het volledige projectgebied is bebouwd en verhard. De bebouwing bestaat uit loodsen en kantoorgebouwen. Uit het onderzoek van Archivaria is af te leiden dat in het verleden delen van de gebouwen, die er al dan niet heden nog staan, onderkelderd zijn. Op het terrein bevinden zich verschillende putdeksel in de verharding die wijzen op de aanwezigheid van riolering en putten. In het noorden wordt het projectgebied begrensd door de Eugene Meeusstraat. In het zuiden bevindt zich de Vaartkaai en het Albertkanaal.

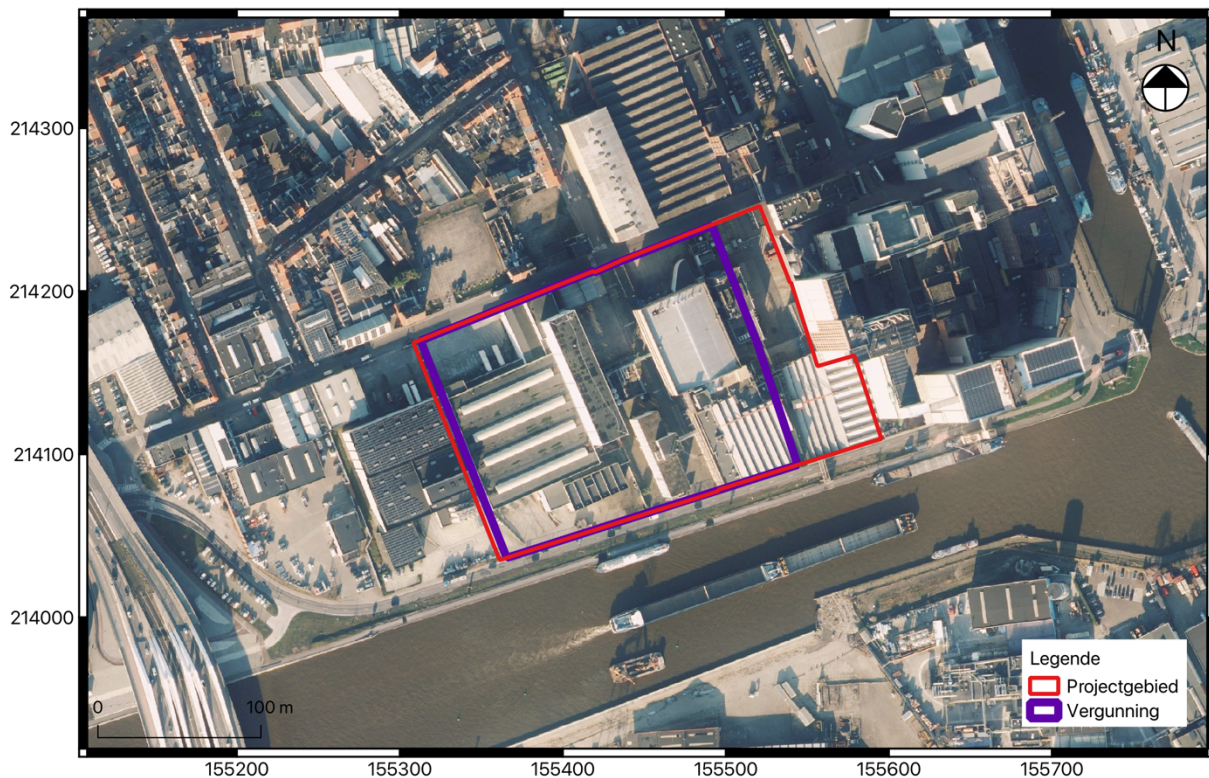
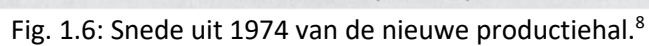
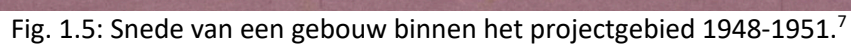

Fig. 1.4: Recente luchtfoto waarop de huidige terreincondities zichtbaar zijn.

⁶ Alle informatie met betrekking tot de geplande werken werd aangeleverd door de initiatiefnemer. Alle tot nu toe beschikbare informatie werd in de archeologienota opgenomen.

⁸ De Caluwé & Janssens 2022, figuur 178.

Fig. 1.7: Foto's waarop riolering en putten zichtbaar zijn (aangeduid met rode pijl).⁹

⁹ De Caluwé & Janssens 2022, figuur 218.

Geplande situatie

De opgemaakte archeologienota kadert in de geplande ontwikkeling van nieuwe bedrijfshallen en kantoorruimtes op de AAK site. Heden is deze site ingepland tussen gronden van AVEVE. Voor een verdere ontwikkeling van beide sites is een grondruil gewenst voor de nieuwe percelering (vergunningsgebied). De bestaande bebouwing binnen het vergunningsgebied wordt volledig gesloopt.

Centraal binnen het vergunningsgebied wordt de nieuwbouw voorzien met een oppervlakte van ca. 19.390 m² met paalfundering. Het gebouw zal bestaan uit 4 verdiepingen met het op het gelijkvloers bedrijfshallen met een laad- en loszone voor vrachtwagens die wordt uitgegraven tot ca. 120 cm onder het maaiveld. Een wegnis op helling wordt aangelegd in het gebouw die naar de parking die zich op verdieping 2, 3 en 4 bevindt. Op niveau 1, 2 en 3 bevinden zich kantoorruimtes. In totaal worden er 22 septische putten en 10 regenwaterputten voorzien langs de noordelijke en zuidelijke zijde van de nieuwbouw.

Langs de oost- en westzijde van de nieuwbouw worden nieuwe wegenissen voorzien voor de verkeersstroom naar het perceel en de laadkaaien. Ten noorden en zuiden van de nieuwbouw wordt parking voorzien in grasdallen (ca. 1.921 m²). Er wordt geen infiltratie voorzien op het terrein aangezien metingen aantonen dat de grondwatertafel zich net onder het maaiveld bevindt.

Fig. 1.8: Nieuwe perceelering.

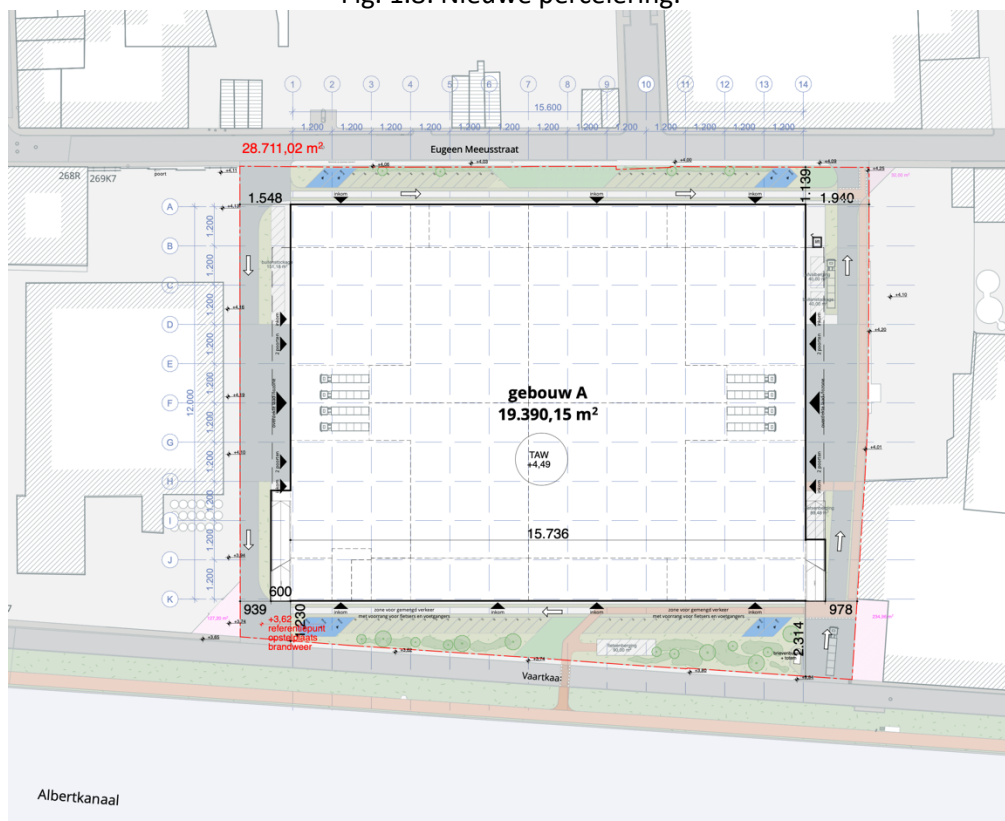

Fig. 1.9: Inplantingsplan.

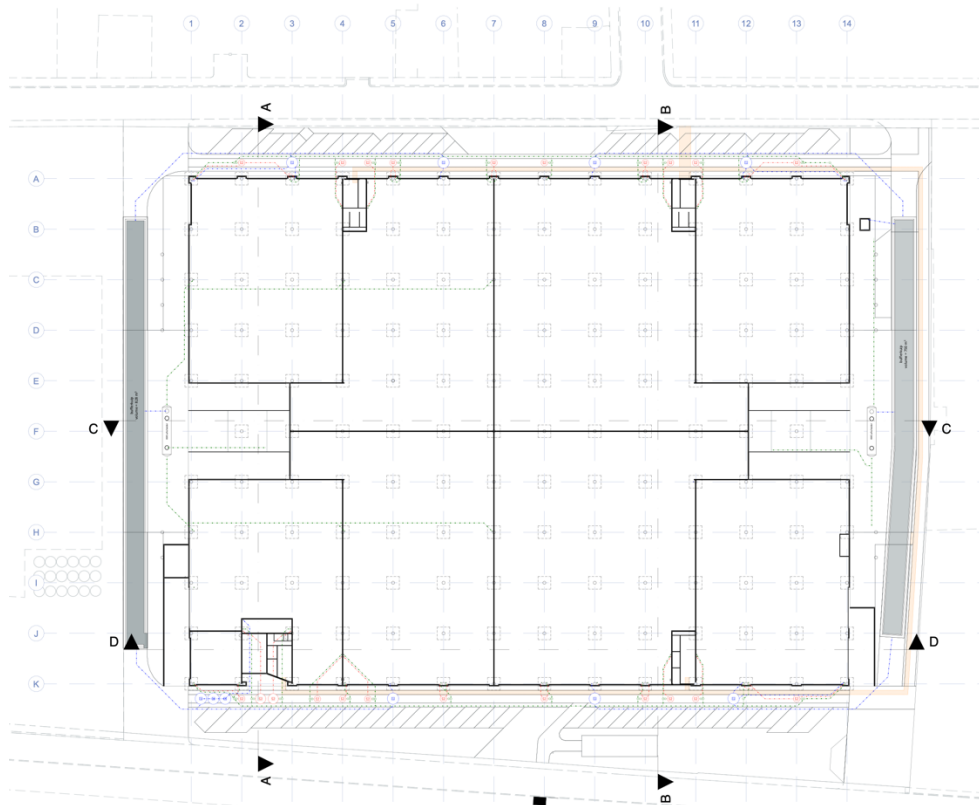
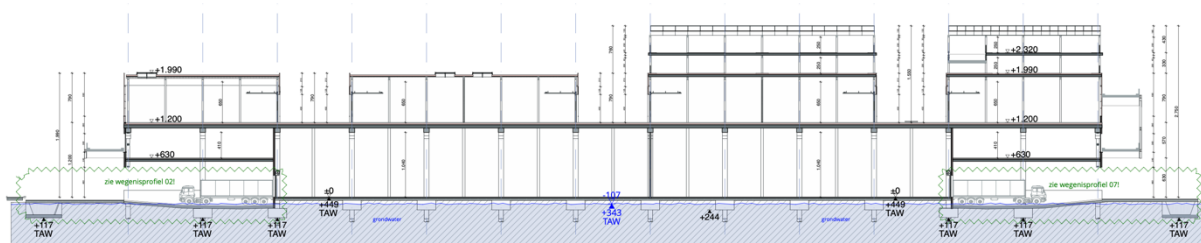

Fig. 1.10: Funderings- en rioleringsplan.

C doorsnede C 1:500

Fig. 1.11: Snede.

1.1.5 Werkwijze

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens van het projectgebied onderzocht via online beschikbare data.¹⁰ Daarnaast werden de topografische kaart van België, de tertiair geologische kaart, de quartair geologische kaart, de geomorfologische kaart, de bodemkaart, het kadasterplan en luchtfoto's geraadpleegd. Al deze plannen – online beschikbaar via Geopunt Vlaanderen en het Nationaal Geografisch Instituut van België – werden verder bewerkt tot publicatieplannen met behulp van de software QGIS.

¹⁰ www.dov.vlaanderen.be

Het belangrijkste beschikbare historische kaartmateriaal werd geraadpleegd om de geschiedenis van het grondgebruik gedurende de laatste eeuwen zo goed mogelijk na te gaan. Deze informatie kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel aanwezige bodemarchief en de bewaring ervan. Het historisch kaartmateriaal (zoals de Ferrariskaart, de Atlas der Buurtwegen of de kaart van Vandermaelen) is gegeorefereerd geraadpleegd via het geoportaal van Onroerend Erfgoed en bijkomend relevant kaartmateriaal is opgezocht via portaalwebsite www.cartesius.be.

Bijkomend archiefonderzoek is niet uitgevoerd omdat uit de analyse van het historisch kaartmateriaal geen grondgebruik naar voor komt dat dit noodzakelijk maakt. Een grondige studie van de beschikbare archivalische bronnen kan wel bijkomende informatie aandragen voor de middeleeuwse geschiedenis van het onderzoeksgebied, maar een dergelijk onderzoek is van een dusdanige omvang dat dit niet past binnen een archeologienota.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 Landschappelijke ligging van het projectgebied

Het projectgebied is gelegen aan de Vaartkaai te Merksem in de provincie Antwerpen. Dit situeert zich in de archeoregio van de Kempen, op de grens met de Antwerpse polders die zich ten noordwesten bevinden (Fig. 1.2).

Hydrografisch gezien behoort het projectgebied tot het Beneden-Scheldebekken in het stroomgebied van de Schelde. Het projectgebied situeert zich ca. 3,5 km ten oosten van de Zeeschelde in een laaggelegen gebied (Fig. 1.12). Het Albertkanaal situeert zich net ten zuiden van het projectgebied. De dichtstbijzijnde natuurlijke waterloop is de Klein Schijn ten zuiden hiervan. Binnen de contour van het vergunningsgebied is er slechts een miniem hoogteverschil waar te nemen tussen 3,2 en 4,2 m TAW (Fig. 1.13 en Fig. 1.14).¹¹

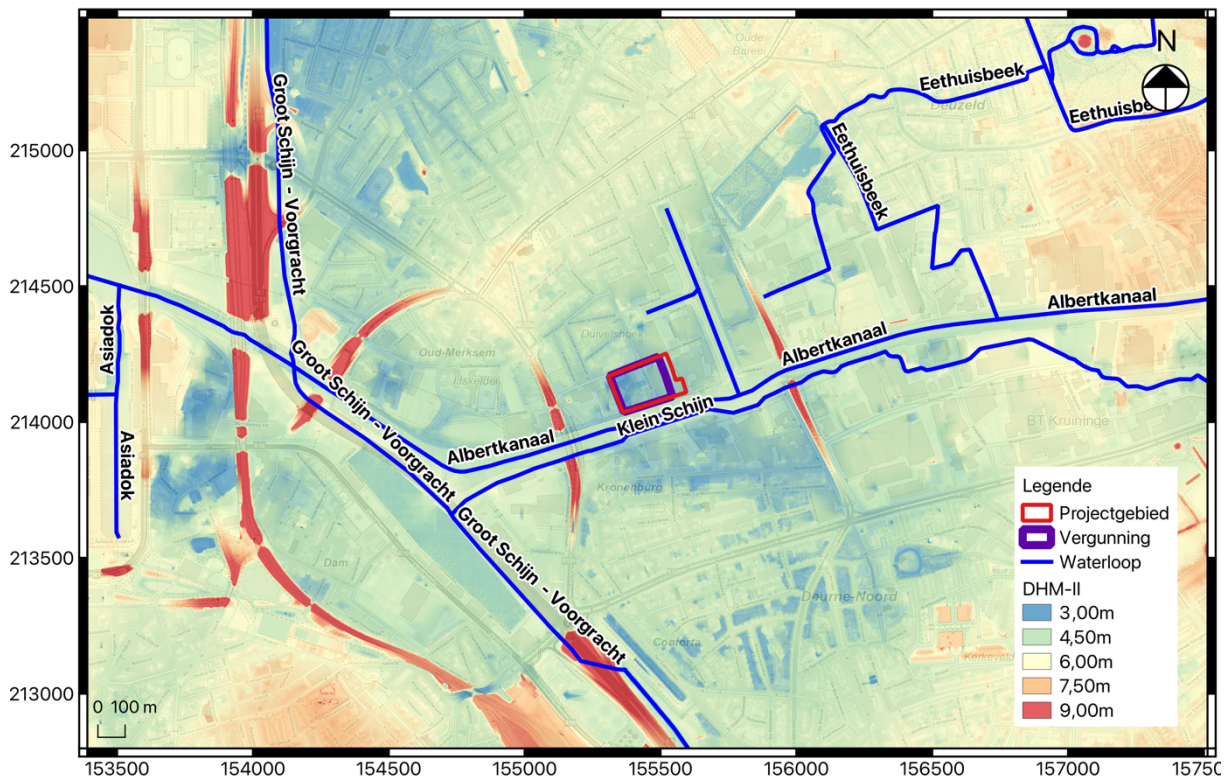

Fig. 1.12: Uittreksel uit het digitaal hoogtemodel (DHM II) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

¹¹ In opdracht van de initiatiefnemer stelde een landmeter een opmetingsplan op (zie plan in bijlage). Er zijn discrepanties tussen deze metingen en de gegevens op het DHM.

Fig. 1.13: Detail uit het digitaal hoogtemodel (DHM II) met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en twee terreinprofielen.

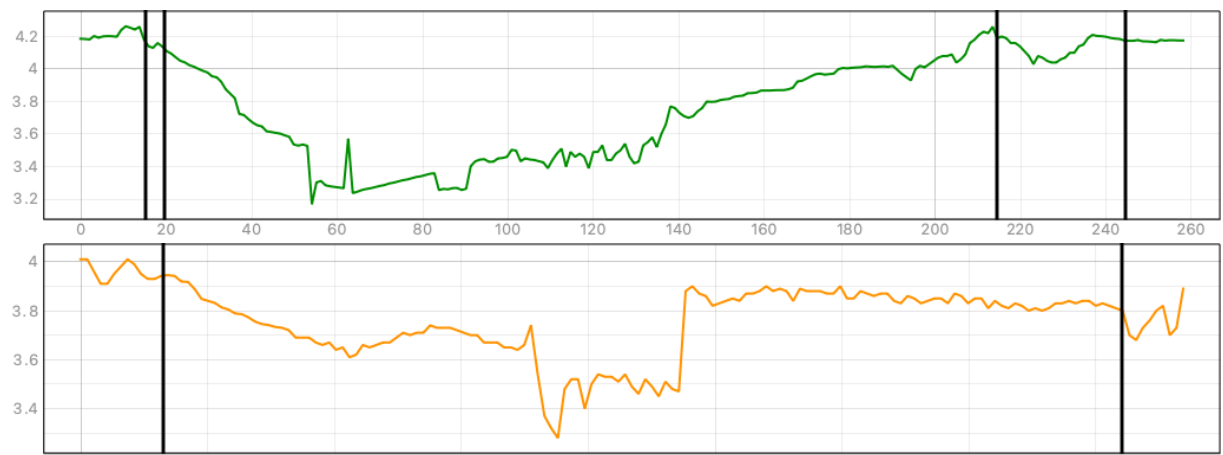

Fig. 1.14: Terreinvloer ter hoogte van het project- en vergunningsgebied van zuidwest naar noordoost (groen) en van noordwest naar zuidoost (oranje).

Volgens de **tertiairgeologische kaart** (Fig. 1.15) is het geologisch substraat van het projectgebied opgebouwd uit de Formatie van Lillo (code Li). De formatie vormde zich tijdens het Plioceen (5,4-1,77 ma) en bestaat uit een groen tot grijsbruin fijn zand dat weinig glauconiethoudend is en schelpen aan de basis heeft. Binnen het projectgebied bevindt de formatie zich op een diepte van ca. 3 tot 6 m (volgens de diktekaart quartair).

De **quartaairgeologische kaart** (Fig. 1.16) situeert het projectgebied grotendeels in code 1. Dit betekent dat de quartaire ondergrond is opgebouwd uit eolische afzettingen van het Weichseliaan, mogelijk

Vroeg Holoceen (**ELPw**) en/of hellingsafzettingen van het Quartair (**HQ**). Het zuiden van het projectgebied bevindt zich net binnen code 1a. Hier bestaat de quartaire bodemopbouw uit fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (**FLPw**) waarop de voorgenoemde eolische en/of hellingsafzettingen zich bevinden. Zowel de fluviatiele afzettingen als de eolische en/of hellingsafzettingen kunnen afwezig zijn. Het totaal pakket werd afgedekt door fluviatiele afzettingen (organochemisch en perimarien inclusief) van het Holoceen en Tardiglaciaal (**FH**).

Volgens de **bodemkaart** (Fig. 1.17) bevindt het projectgebied zich in een groot gebied waar een OB-bodemserie gekarteerd staat. Dit zijn percelen die niet gekarteerd konden worden, omwille van bebouwing en/of verharding, tijdens de opmaak van de bodemkaart in de jaren '50 - '70.

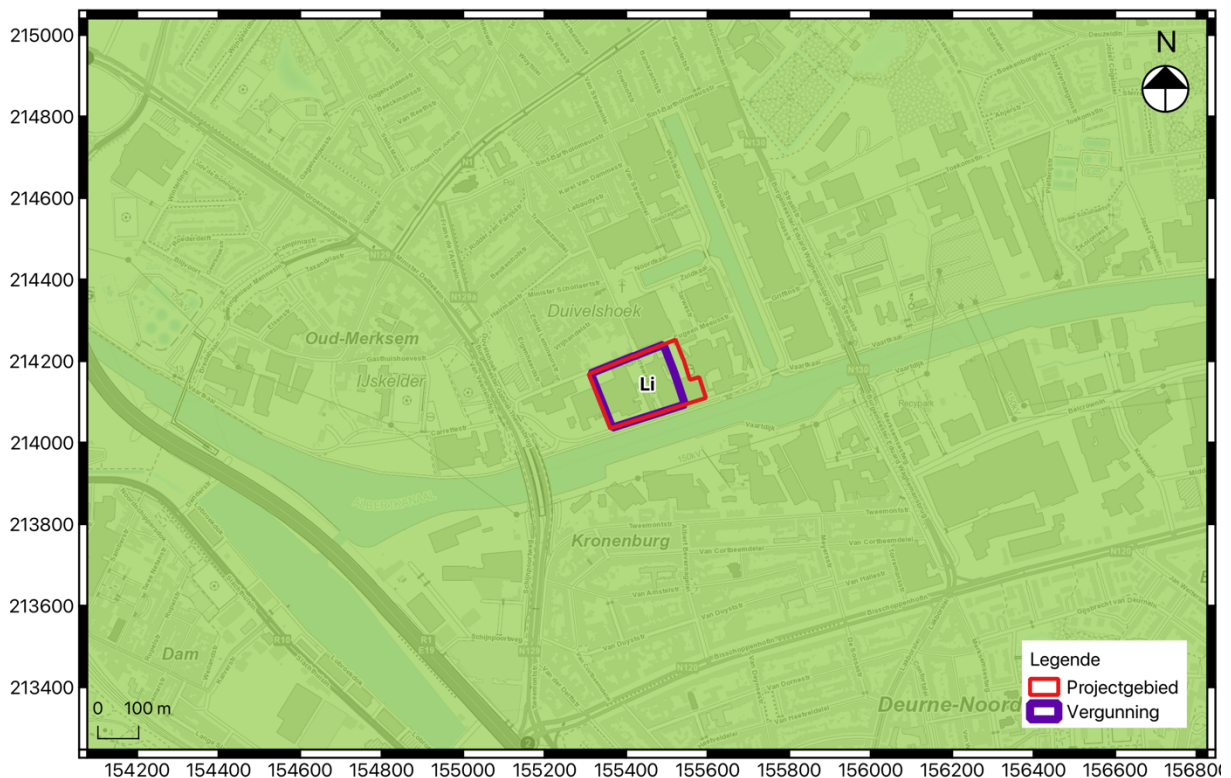

Fig. 1.15: Uittreksel uit de tertiairgeologische kaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

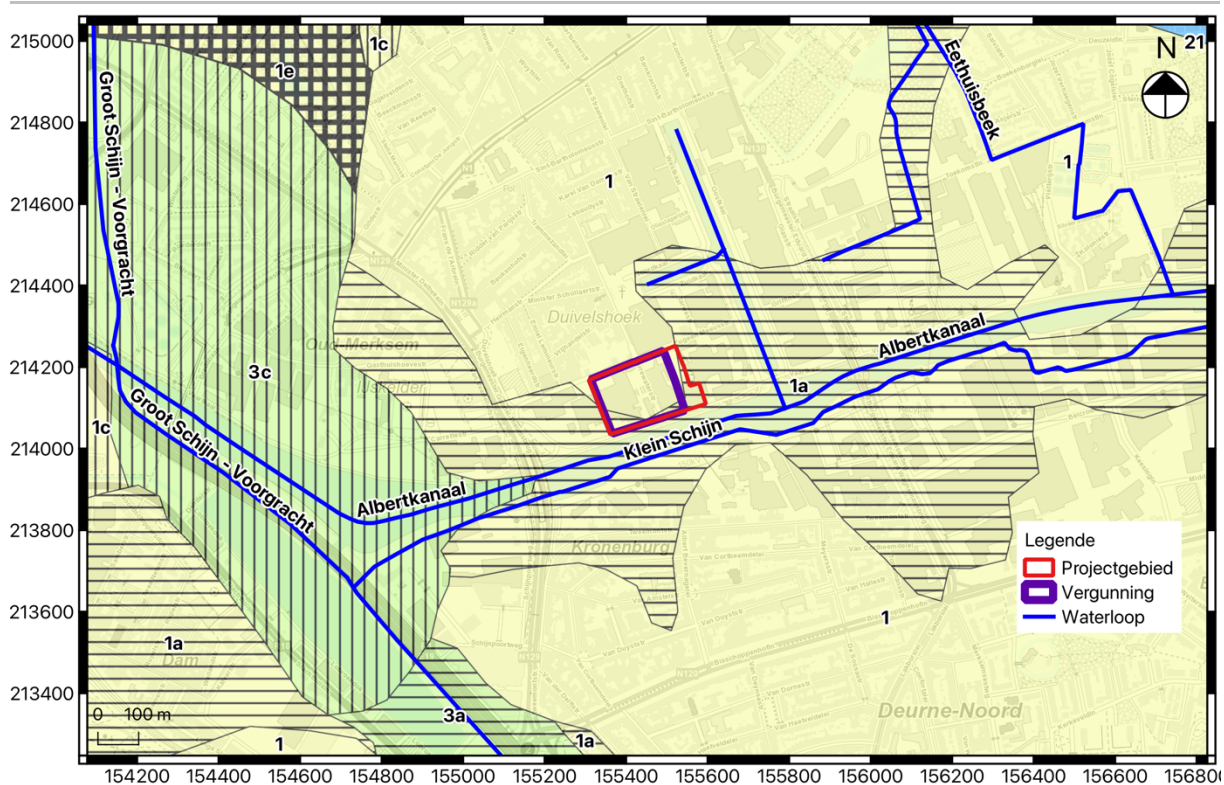

Fig. 1.16: Uittreksel uit de quartairegeologische kaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en waterlopen.

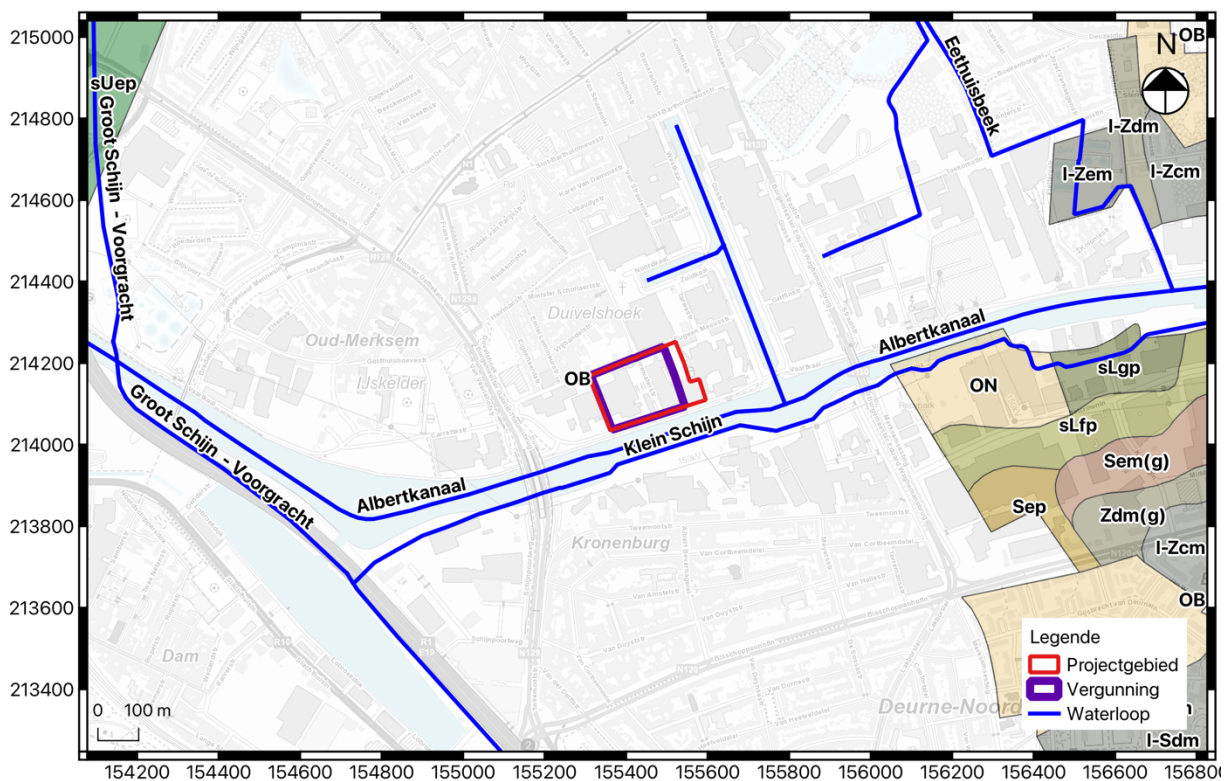

Fig. 1.17: Uittreksel uit de bodemkaart met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en waterlopen.

1.2.2 Historische beschrijving van het projectgebied

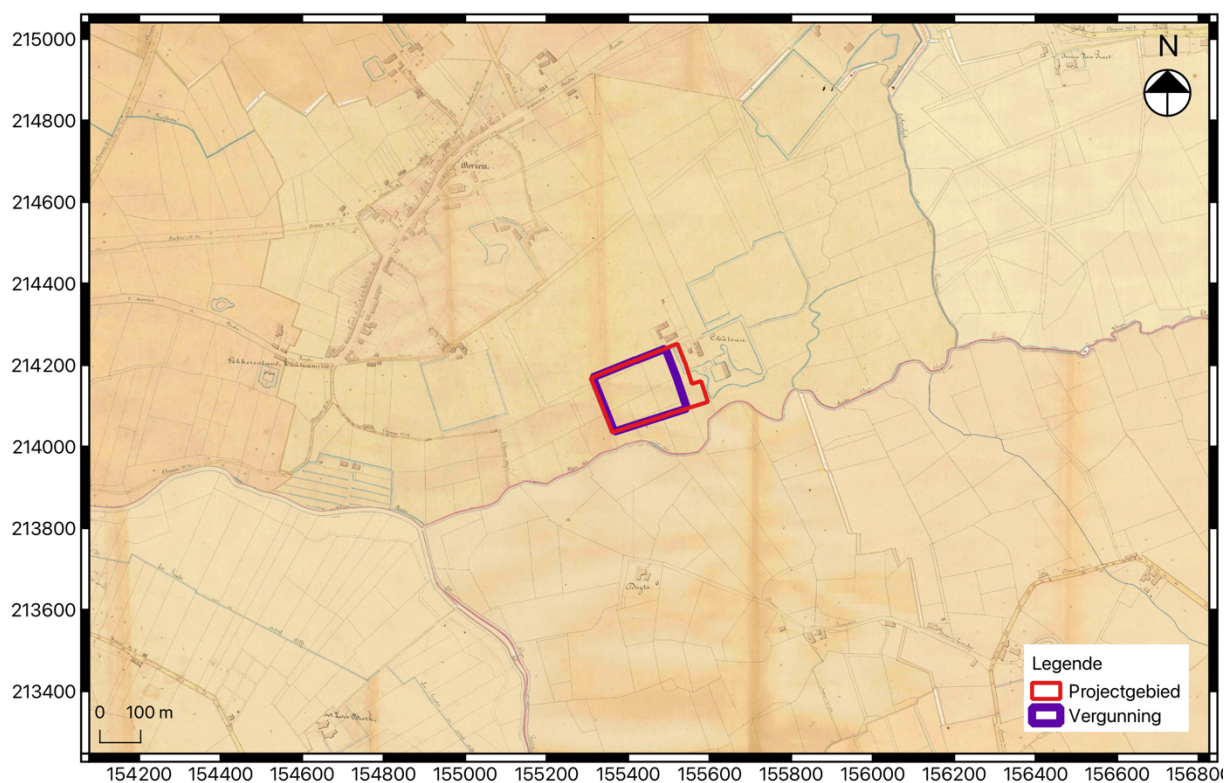
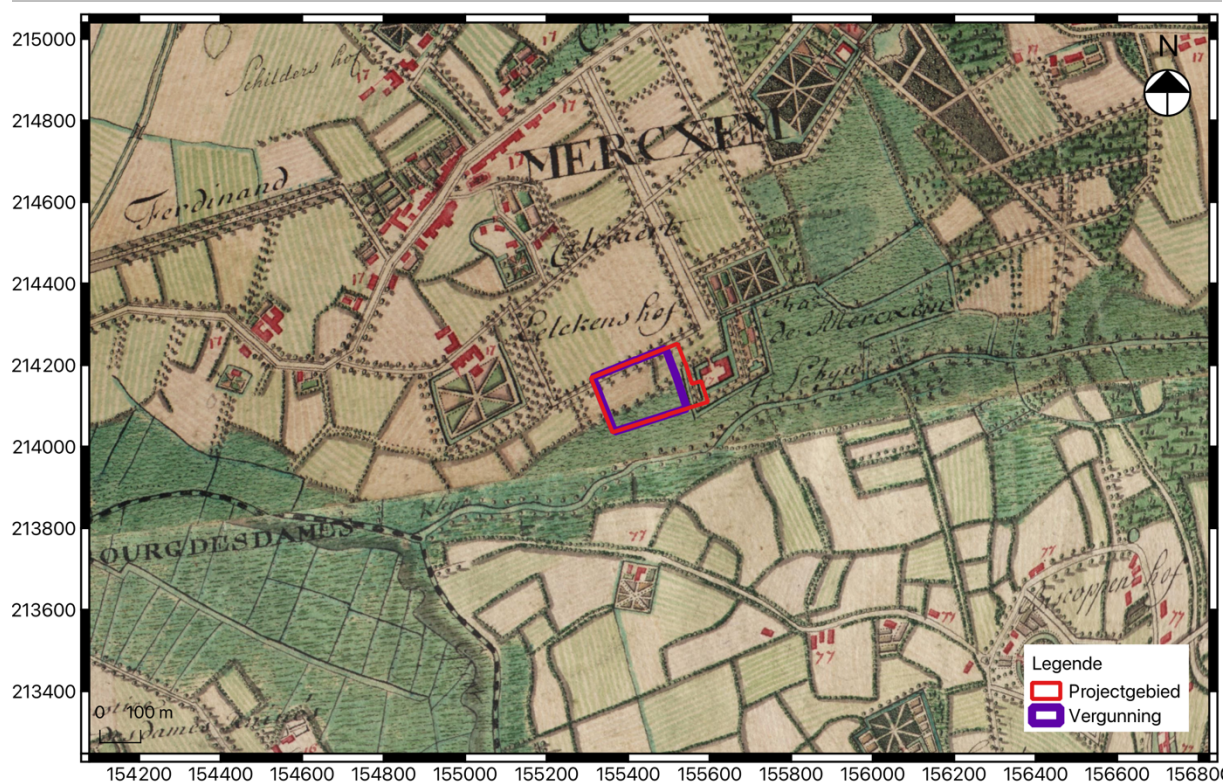
Algemeen¹²

De vroegste indicaties van bewoning dateren uit de bronstijd en zijn terug te vinden op en langs de droge zandheuvelruggen in de vallei van de Schijn. Gedurende de ijzertijd en de Romeinse periode ontstonden daar ook permanente nederzettingen. In de zesde en zevende eeuw vestigden zich Frankische gemeenschappen in de omgeving van Merksem. Rond 750 verplaatste de Schelde zich in de richting van haar hedendaagse bedding. Er ontstonden veenmoerassen en grote waterplassen die tot de 20^e eeuw nog aanwezig waren. Tot ca. 1800 was Merksem overwegend een landbouwgebied met poldergrond, wei- en zaailand en heide. Vanuit Merksem werd onder andere stro geleverd aan de stad Antwerpen. Door het graven van de Kempische vaart (1859-1863), waarvan het traject op Merksems grondgebied later geïntegreerd werd in het Albertkanaal (1933-1935), werd Merksem een inlandse bijhaven. De aanleg van dokken vormde de aanzet tot verregaande industrialisering van de gemeente. In het zuiden van de gemeente ontstond een nieuw nijverheidskwartier met bedrijven uit de voedings-, veevoeder- en tabaksindustrie, alsook uit de chemische en metaalverwerkende sector. Parallel met de groei van de nijverheid, extra gestimuleerd door havenuitbreiding van Antwerpen en de hiermee gepaard gaande bevolkingsaan groei, werd het grondgebied verkaveld en volledig volgebouwd in de 20^e eeuw en verdwenen de landbouwactiviteiten.

Cartografische bronnen

Het historisch kaartmateriaal situeert het projectgebied in een landelijk gebied langs de Schijn ten zuidoosten van het dorpscentrum van Merksem (Fig. 1.18 en Fig. 1.19). Parallel langs de noordelijke grens van het projectgebied wordt een weg weergegeven. Volgens de Ferrariskaart bevindt zich ten noordwesten van het projectgebied het *Lelekenshof*, ten oosten van het projectgebied duidt de Atlas der Buurtwegen een *Chateau* aan. Op de kaart van Vandermaelen wordt het hof ten noordwesten benoemd als het *Duyvels hof* (Fig. 1.20). Vanaf deze kaart is de Kempische vaart, de voorloper van het Albertkanaal afgebeeld. Het projectgebied blijft onbebouwd tot de topografische kaart van 1904 (Fig. 1.21). Er is een plotse expansie van bebouwing en wegen in de omgeving van het projectgebied en ook binnen de contour verschijnt de eerste bebouwing. De bebouwing blijft uitbreiden in de hierop volgende jaren. Ten oosten van het projectgebied wordt een dok aangelegd (Fig. 1.22). Op de vroegst beschikbare luchtfoto van 1969-1979 is zichtbaar hoe het volledige projectgebied bebouwd en verhard is (Fig. 1.23). Vanaf de luchtfoto van 1979-1990 is de bebouwing aanwezig die op heden nog bestaat. Er zijn geen zichtbare ontwikkelingen meer waar te nemen (Fig. 1.24 t.e.m. Fig. 1.27).

¹² <https://inventaris.onroerendergoed.be/themas/13668>.

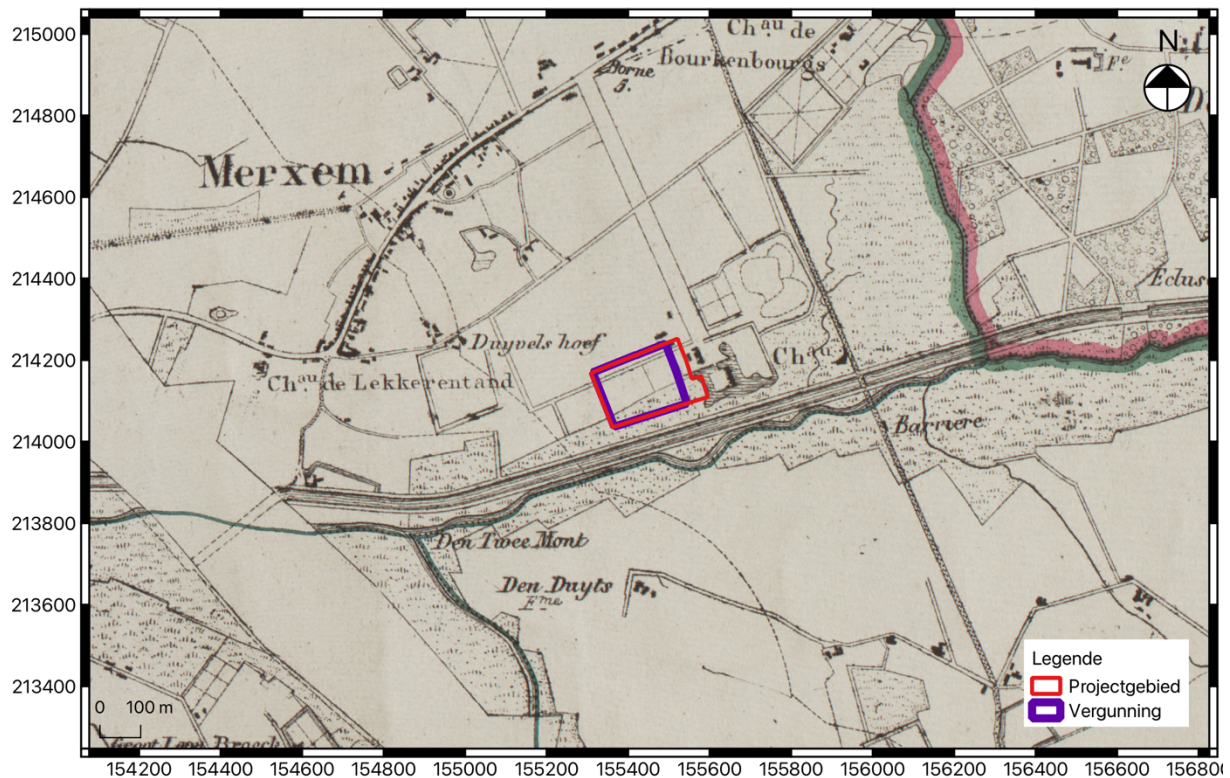

Fig. 1.20: Uittreksel uit de kaart van Vandermaelen (1846-1854) met aanduiding van het projectgebied.

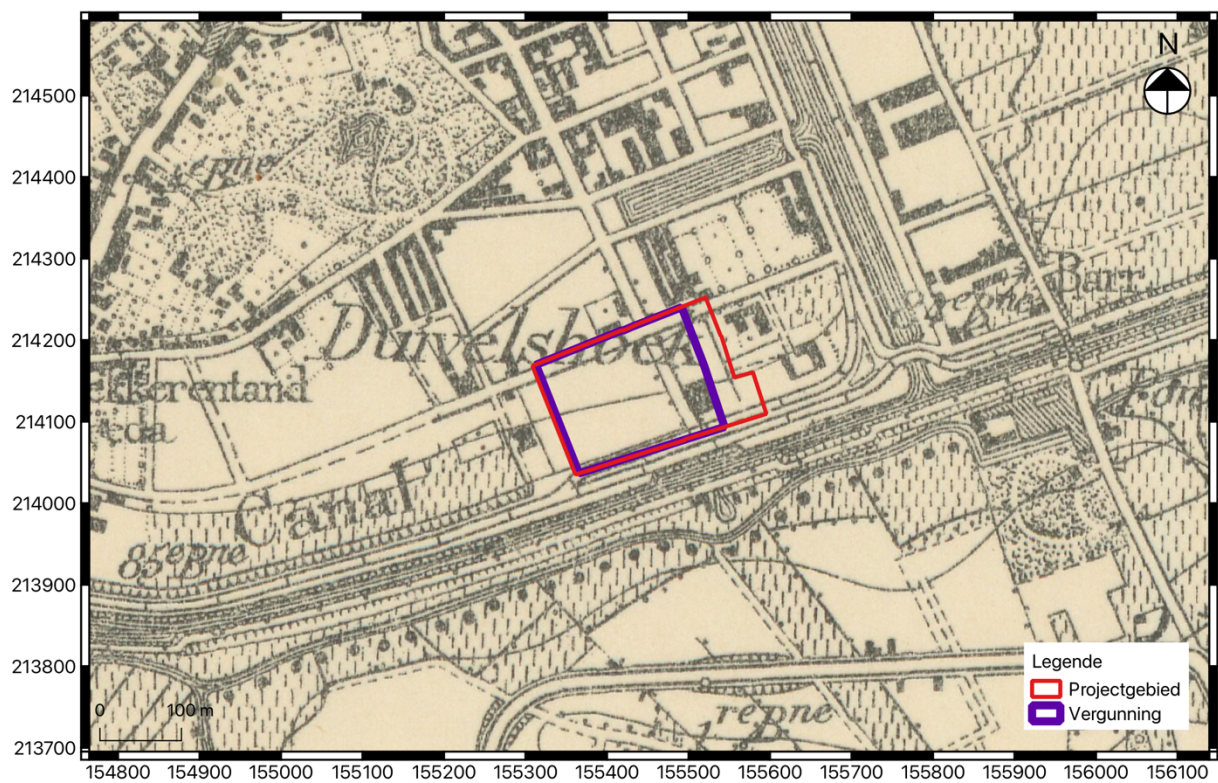

Fig. 1.21: Uittreksel uit de topografische kaart van 1904 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

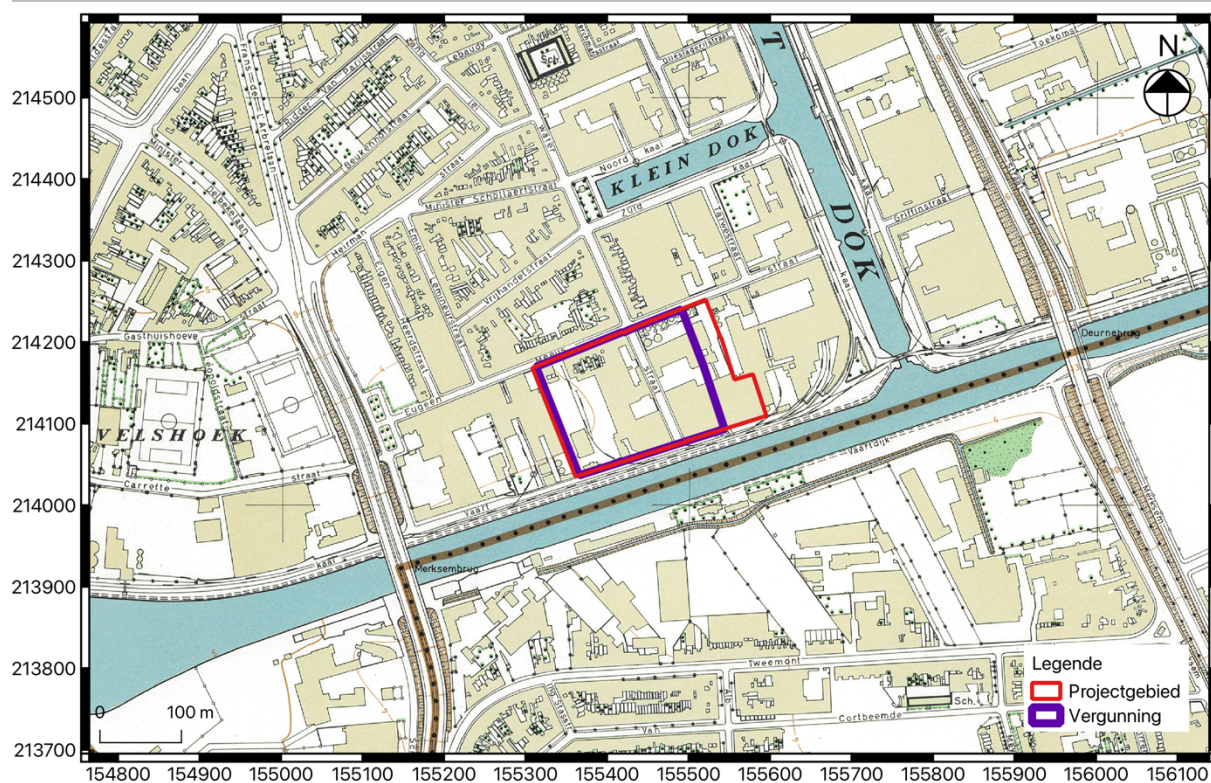

Fig. 1.22: Uittreksel uit de topografische kaart van 1950-1970 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

Fig. 1.23: Uittreksel uit een luchtfoto van 1969-1979 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

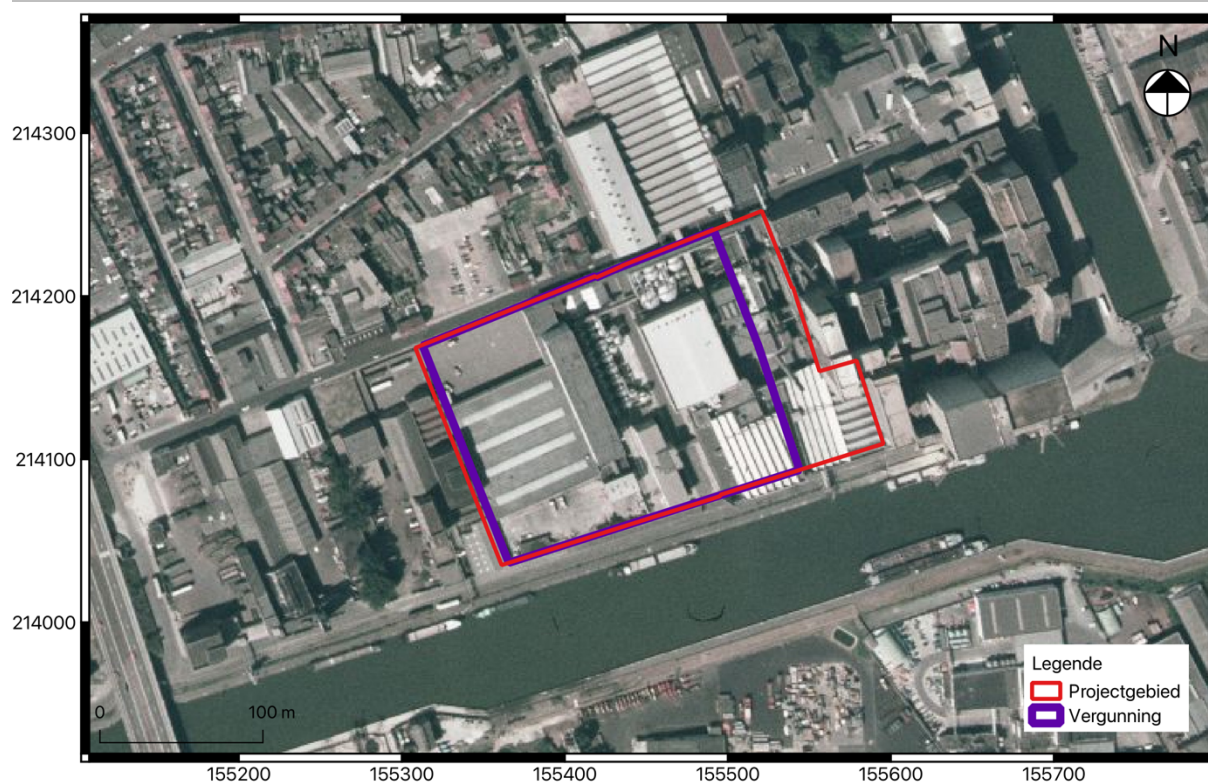

Fig. 1.24: Uittreksel uit een luchtfoto van 1979-1990 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

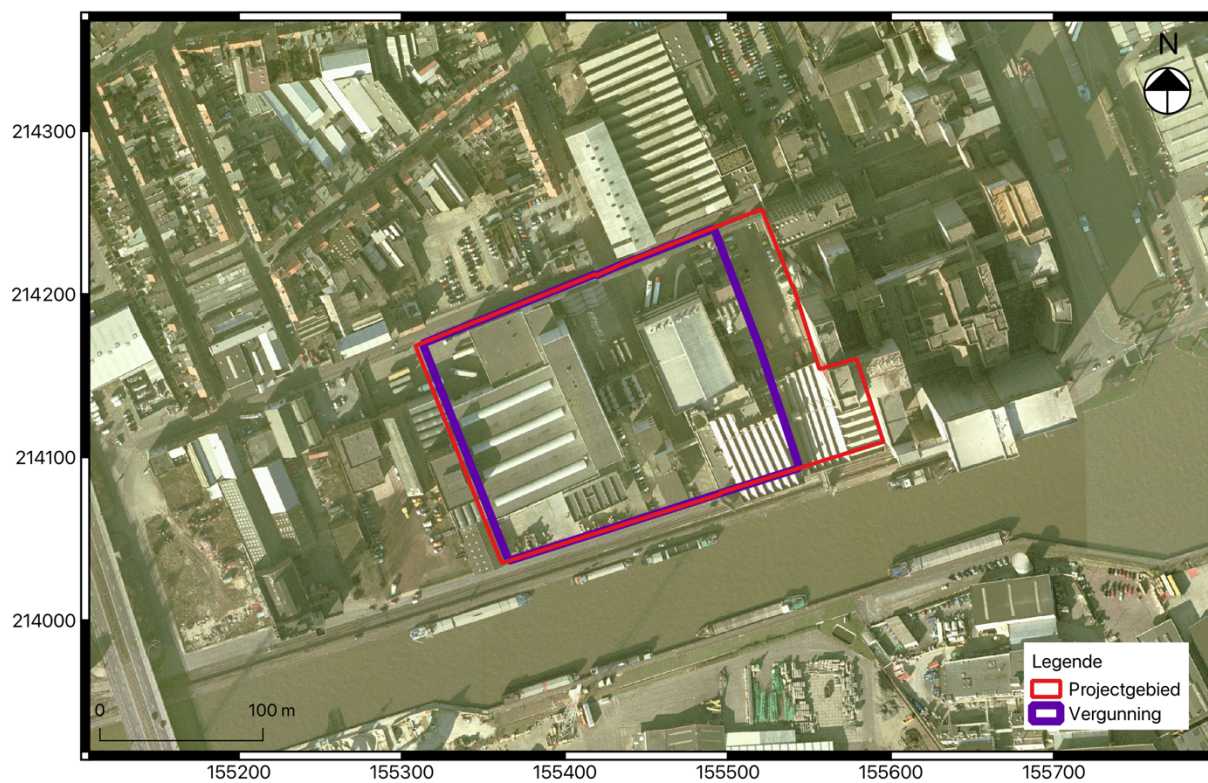

Fig. 1.25: Uittreksel uit een luchtfoto van 2000-2003 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

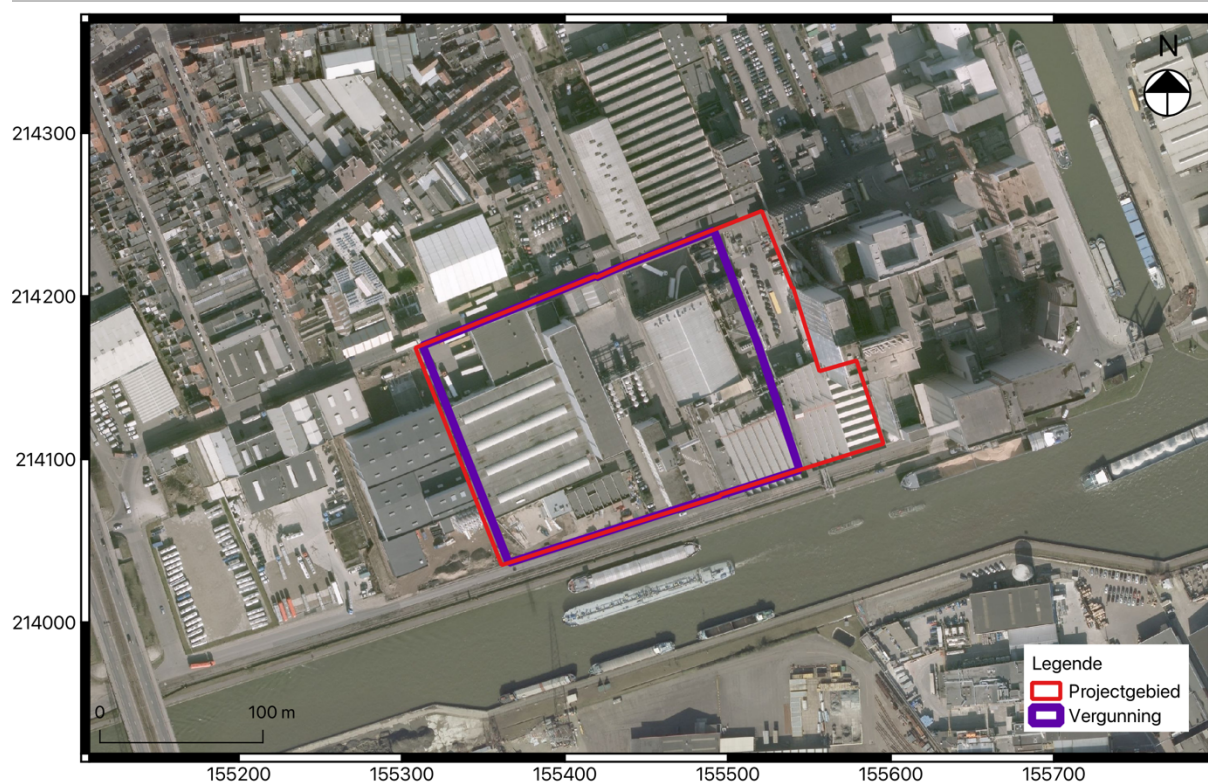

Fig. 1.26: Uittreksel uit een luchtfoto van 2013 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

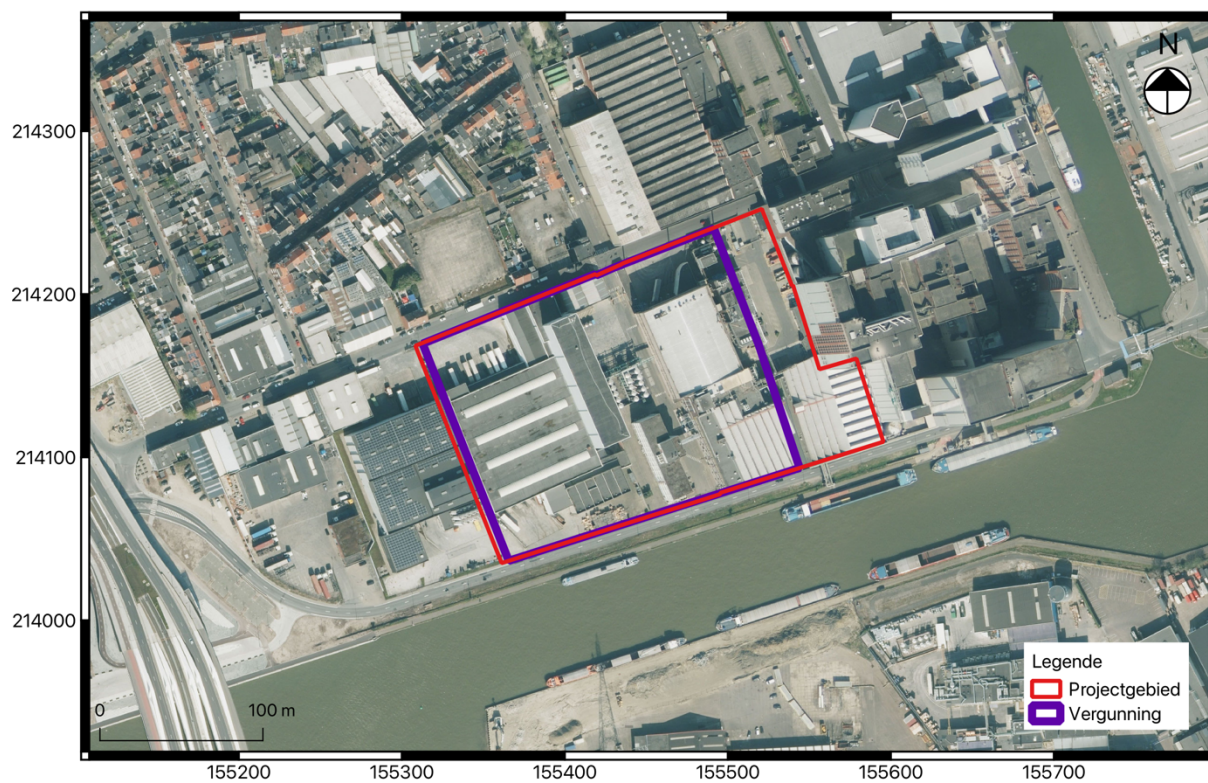

Fig. 1.27: Uittreksel uit een luchtfoto van 2022 met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

1.2.3 Archeologisch kader van het projectgebied

Het projectgebied situeert zich in een gebied waar op heden geen archeologisch onderzoek werd uitgevoerd met een positief resultaat. Ten noordwesten van het projectgebied bevindt zich de enige CAI-locatie in de buurt. Hier wordt op basis van een kaartstudie de 18^e-eeuwse dorpskern van Merksem gelokaliseerd.

Binnen het projectgebied bevindt zich vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 2019 (ID 98785). Het gaat om de Fabriek van N. V. Union die werd opgericht in 1896 als eerste van vele margarinefabrieken in Merksem.¹³ Het bouwhistorisch onderzoeksbureau Archivaria stelde in 2022 een rapport op van de site.¹⁴ Samengevat stelde het onderzoek vast dat vooral de elementen die uit de originele bouwphase van 1895 dateren een historische waarde hebben. Elementen die uit de decennia daarop dateren hebben reeds een beperktere historische waarde gezien de vrij beperkte ouderdom ervan, en van de elementen die vanaf het laatste derde van de 20e eeuw dateren en in deze studie als 'recent' aangeduid werden kan gesteld worden dat ze gezien hun zeer jonge op- bouw geen historische waarde hebben en in verschillende gevallen zelfs storend waren voor de bestaande erfgoedwaarden op de site. Er moet vastgesteld worden dat er heden amper nog elementen bewaard zijn uit de historisch waardevolle periodes door het intensieve gebruik van de site en de talrijke modernisering.¹⁵

Rondom het projectgebied zijn de aangelegde waterwegen – het Albertkanaal met aansluitende dokken – opgenomen op de GGA-kaart.

Archeologienota's die in de omgeving werden opgesteld, leidden in de meeste gevallen na het bureauonderzoek tot een vrijgave door een gebrek aan kenniswinst of door de afwezigheid van archeologische waarden (ID 4931, ID 11335, ID 23324, ID 15733, ID 17340, ID14063, ID 674, ID3127, ID 28357, ID 5929 en ID 6577). Voor 2 projecten ten westen van het projectgebied werd aanvullend op het bureauonderzoek een landschappelijk bodemonderzoek uitgevoerd (ID 5068 en ID 6173; ID 5723 en ID 11124). In beide gevallen bleek de bodemopbouw niet gunstig bewaard voor verder archeologisch onderzoek.

¹³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/98785>.

¹⁴ De Caluwé & Janssens 2022.

¹⁵ De Caluwé & Janssens 2022, 185-189.

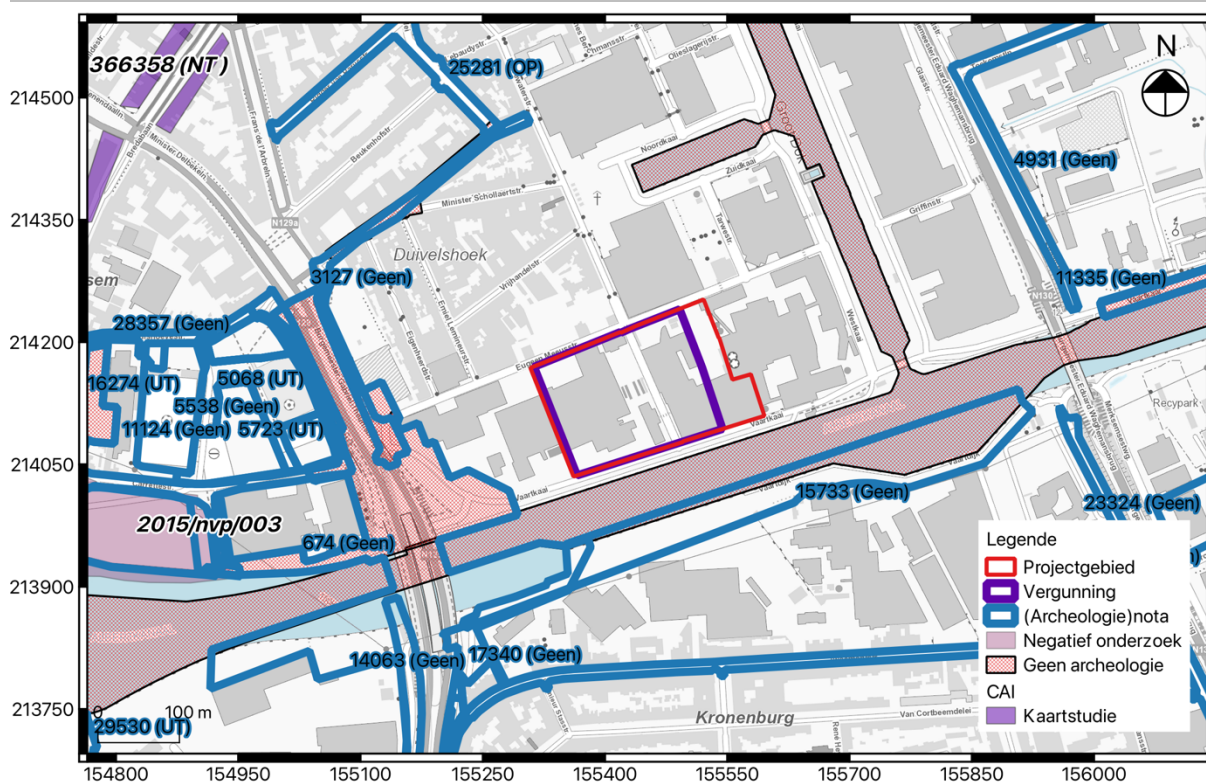

Fig. 1.28: Uittreksel uit de CAI met aanduiding van het project- en vergunningsgebied en de archeologische voorkennis in de directe omgeving.

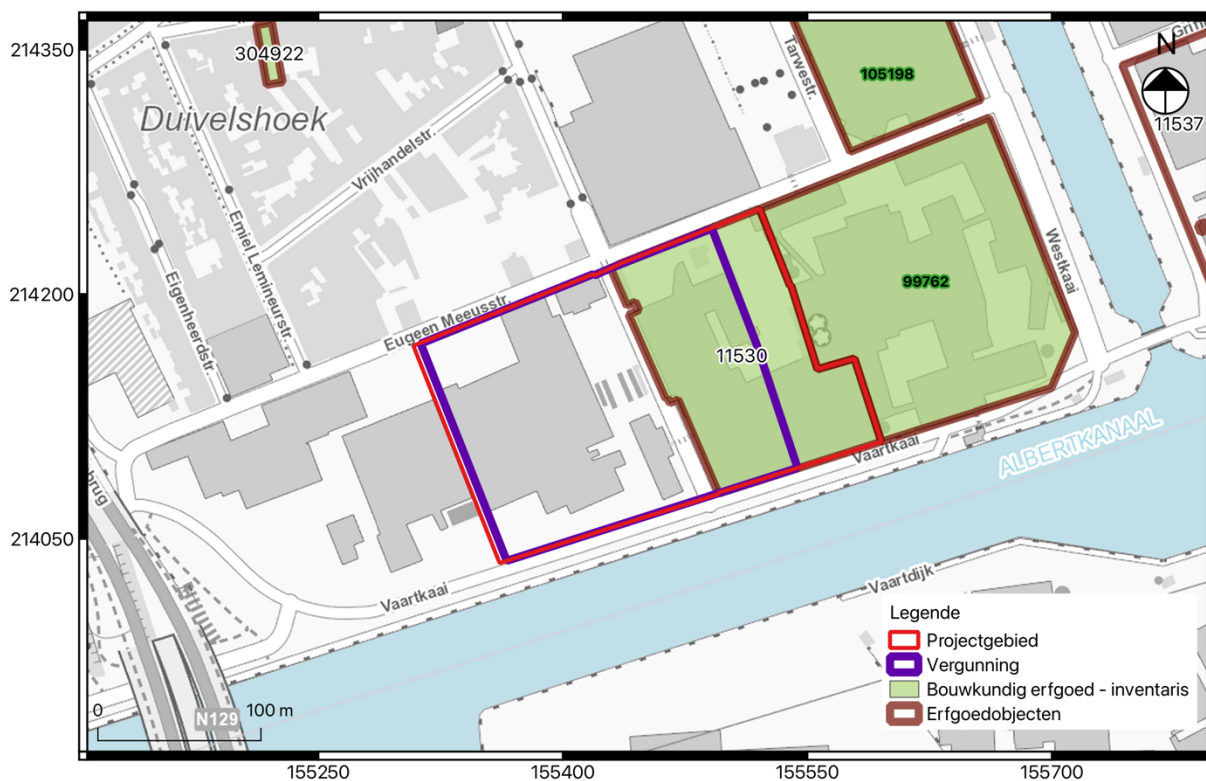

Fig. 1.29: Uittreksel uit de inventaris Bouwkundig erfgoed met aanduiding van het project- en vergunningsgebied.

1.2.4 Archeologische verwachting (datering en interpretatie) van het onderzochte gebied

Het projectgebied is gelegen aan de Vaartkaai te Antwerpen, ten zuidoosten van de dorpskern van Merksem. Het projectgebied situeert zich in industriegebied langs het Albertkanaal dat reeds intensief bebouwd werd. Archeologisch onderzoek in de omgeving leidde tot op heden enkel tot negatieve resultaten omwille van een slechte bodembewaring. Het oostelijk deel van het projectgebied beslaat de voormalige margarinefabriek van N. V. Union die werd opgericht in 1896. Heden blijft van deze oorspronkelijke fabriek niets over waardoor er geen bouwhistorische waarde meer is binnen het projectgebied. Door de lange geschiedenis aan fabrieksbouw, is de ondergrond waarschijnlijk reeds verstoord. Het potentieel voor bewaarde in situ steentijd artefactensites en/of grondsporensites is bijgevolg laag. Vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw kan op het historisch kaartmateriaal de evolutie van de omgeving worden gevolgd. Hieruit blijkt dat het projectgebied lange tijd niet in gebruik is geweest. Het potentieel voor de nieuwste tijd ligt bijgevolg dus eerder laag.

Algemeen kan dus gesteld worden dat het terrein een laag archeologisch potentieel bezit door de verschillende bouwfasen en verstoringen van de fabriek binnen het projectgebied.

1.2.5 Synthese

Aan de Vaartkaai te Antwerpen wordt de ontwikkeling van nieuwe bedrijfshallen en KMO-units gepland. Als gevolg hiervan bestaat er een hoog risico op het verstoren van archeologische waarden. Op basis van het bureauonderzoek kan worden geconcludeerd dat er een lage archeologische verwachting bestaat. Door het vastgestelde potentieel aan kenniswinst wordt een vooronderzoek met/zonder ingreep in de bodem niet noodzakelijk en niet nuttig geacht. De volgende onderzoeksvragen worden beantwoord:

Kan de hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site afdoende gestaafd worden?

De hoogstwaarschijnlijke afwezigheid van een archeologische site kan voldoende gestaafd worden door het intensieve bouwverleden van het terrein.

Zijn er archeologische relevante sites aanwezig?

Op basis van het bureauonderzoek is het niet mogelijk om de aan- of afwezigheid van archeologische sites te bevestigen. Indien er een archeologische site aanwezig was, is deze echter hoogstwaarschijnlijk verstoord door de bouwactiviteiten van de afgelopen decennia die plaatsvonden op het terrein.

Wat is het wetenschappelijk potentieel van de aanwezige sites?

In de omgeving werden enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd met een negatief resultaat. Ook voor het huidige projectgebied wordt een verstoorde ondergrond verwacht waarin geen archeologische waarden bewaard kunnen zijn. Hierdoor is er een laag kennispotentieel.

Moeten er bijkomende maatregelen genomen worden omwille van eventuele aanwezige sites?

Niet van toepassing.

Maak een plan van aanpak op voor een eventueel vervolgonderzoek.

Zie Hoofdstuk 2.

Kunnen maatregelen voorgesteld worden voor een eventueel behoud in situ van een aanwezige archeologische site? Hoe kunnen deze maatregelen afgedwongen en gecontroleerd worden?

De geplande werken houden de ontwikkeling van een bedrijventerrein in. Het aanpassen van de plannen om zo een behoud *in situ* te bewerkstelligen behoort binnen het huidige project niet tot de mogelijkheden. Dit is evenwel niet nodig indien er geen archeologische waarden verwacht worden.

Aangezien louter op basis van het bureauonderzoek de afwezigheid van een archeologische site niet afdoende kan worden bewezen, dient verder archeologisch vervolgonderzoek plaats te vinden.

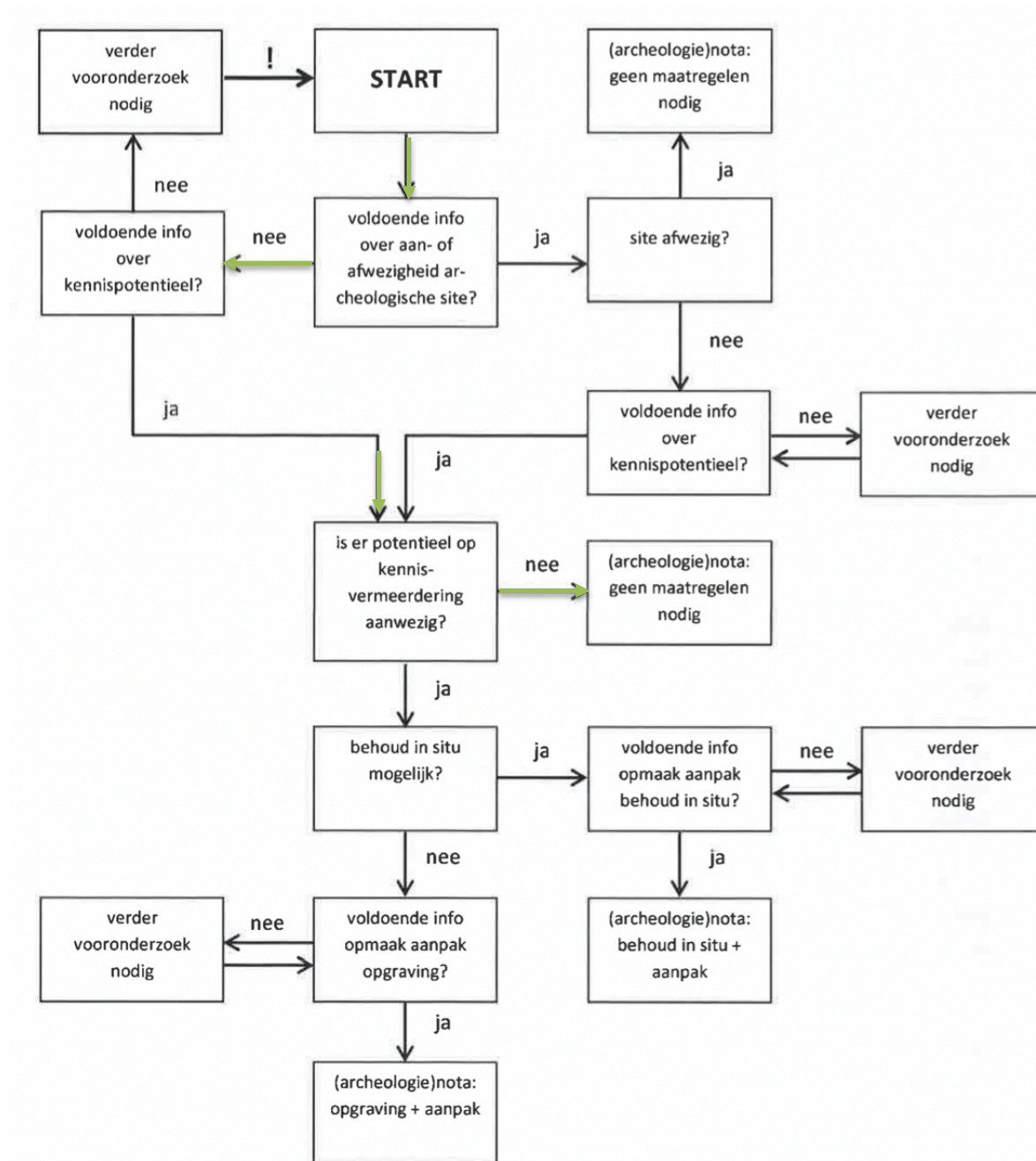

Fig. 1.30: Procesverloop voor het projectgebied (= groen) gevisualiseerd binnen de beslissingsboom bij de afweging over de noodzaak tot verder vooronderzoek (Bron: Code Goede Praktijk 5.2, p. 32).

Bibliografie

ANTROP M., VAN EETVELDE V., JANSENS J., MARTENS I. & VAN DAMME S. 2002. *Traditionele Landschappen Vlaanderen – overzicht*. Universiteit Gent, Gent.

DE CALUWÉ C. & JANSSENS K. 2022. *CHE-Rapport - AAK Borrewaterstraat 182, 2170 Merksem*. Archivaria, Wilrijk.